

УДК 378.091.33:342.22(477)

ЗНАННЯ ПРАВА ЯК УМОВА БОРОТЬБИ З ПРАВОВИМ НІГІЛІЗМОМ

Віктор Гапотій, Савелій Шевченко, Дар'я Сербаяєва

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Анотація:**

У статті розглянуто важливі питання збереження накопичених правових цінностей, прогресивних елементів юридичної культури через знання права на всіх рівнях розвитку громадянського суспільства держави. Розкрито поняття права як продукту держави, як явища цивілізації та культури. Акцентовано увагу на формуванні базових правових понять, необхідних для сприйняття студентами та в цілому людиною високого рівня правосвідомості, поваги до державних інститутів та права. Культура мислення, здатність аналізувати, узагальнювати, оцінювати державно-правові та економіко-правові події та процеси є найважливішою місією сучасного студента.

Звернено увагу на особистісно-орієнтоване навчання через тьюторську діяльність, рефлексійно-орієнтоване викладання, індивідуальне планування навчання та практично-рольові форми аудиторних занять.

Ключові слова:

держава, право; правовий нігілізм; права людини; правова держава; навчальний процес; освітні технології; форми занять.

Resume:

Hapotii Viktor, Shevchenko Savelii, Serbaieva Daria. Knowledge of law as the condition of the struggle with legal nihilism

The important issues of the preservation of the accumulated legal values, the progressive elements of legal culture through knowledge of law at all levels of the development of the civil society of the state have been considered in the article. The concept of law as the product of the state, as the phenomenon of the civilization and the culture has been revealed.

Attention is focused on the formation of the basic legal concepts, which are necessary for the perception by students and people in general of the high level of legal awareness, the respect to the state institutions and the law. The culture of thinking, the ability to analyze, to generalize, to evaluate state-legal and economic-legal events and the processes are the most important mission of the modern student.

The great meaning in the article has the humanitarian content of law, and from this point of view, it has the peculiarities and the dignity of the law of civil society, among which the priority role belongs to such humanitarian and legal values of legal progress as fundamental human rights that acquire the direct effect, private law, independent justice.

The parameters of the comparative jurisprudence have been proposed to expand in the article, to cover all aspects of jurisprudence with its research, including issues of legal understanding and political science. It seems that the development of jurisprudence in the world will go precisely in the plan of expanding the research of the search its mutually acceptable aspects.

Attention has been paid to personally-oriented training through tutoring activities, reflexively oriented teaching, individual planning of training and practical role-playing forms of classes.

Key words:

state; law; legal nihilism; human rights; law-abiding state; educational process; educational technologies; forms of classes.

Постановка проблеми. У соціально-юридичній сфері із розвитком цивілізації відбувається поступове накопичення правових цінностей, прогресивних елементів юридичної культури. Тут виявляється ряд об'єктивних закономірностей, що розкривають призначення права як явища цивілізації і культури. Найбільш суттєвою з них, окресленою в якості загальної тенденції протягом усієї багатовікової його історії, є рух від заборонно-дозвільного до переважно дозвільного регулювання, до міцного утвердження статусу автономної особистості і, відповідно, підвищення питомої ваги в правовій дійсності суб'єктивних прав, зокрема, перенесення в правовому регулюванні центру тяжіння на юридичні механізми, дія яких пов'язана з домінуючим значенням юридичних дозволів, що виражають ступінь гарантованості свободи поведінки автономної особистості, зміцнення цінності приватного права.

І все ж особливості права поєднані в основному з виразом і юридичним забезпеченням соціальної свободи, активності, відповідальності учасників суспільних відносин. Ці та деякі інші фактори зумовлюють такий розвиток усього комплексу правових явищ, при якому право усе більш стає правом у тому високому філософсько-етичному значенні цього

слова. У відповідності з цим право як нормативне інституційне утворення знаходить все більшу силу, стає все більш діючим чинником цивілізації і культури, таким чинником, який здатний «опанувати» державною владою, протистояти її свавіллю і в цілому ефективно боротися з правовим нігілізмом.

Визначальне значення тут має і гуманітарний зміст права, і з цієї точки зору – особливості і переваги права громадянського суспільства, серед яких пріоритетна роль належить таким гуманітарно-правовим цінностям правового прогресу, як фундаментальні права людини, що набувають безпосередню дію, приватне право, незалежне правосуддя.

Існує нагальна потреба в тому, щоб право виступало як історичний наступник позитивних правових цінностей, досягнень юридичної культури, освітнього правового простору всього того, що може забезпечити досконалий, розвинений характер соціального регулювання в його прямуюванні до сучасного громадянського, інформаційного суспільства.

Перед сучасними вищими навчальними закладами України сьогодні виникає досить складне завдання у забезпеченні такого рівня викладання правознавчих дисциплін, який би

сприяв якісній адаптації фахівців різних спеціальностей у непростих реаліях сучасного світу ринкових відносин, роз'ясненню чинного законодавства, ефективному захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. проблеми розуміння правової освіти як цінності у різних аспектах теоретичного та деонтологічного характеру досліджувались С. С. Алексєєвим, П. Д. Біленчуком, В. Д. Гвоздецьким, С. С. Сливкою (Біленчук, Гвоздецький, & Сливка, 1999). Бачиніним (Бачинін, 2000) та ін. У цих дослідженнях було сформульовано ціннісну значущість правничої освіти різних рівнів. Зокрема те, що на початкових етапах професійного навчання за допомогою загального курсу «Правознавство» виникає завдання дати студентам розуміння основних теоретичних положень сучасної теорії права і держави, зокрема, формування у студентів високого рівня професійної правосвідомості, вміння застосовувати теоретичні положення до аналізу сучасних державно-правових і економіко-правових процесів, понятійного апарату для подальшого освоєння ряду приватних галузевих дисциплін і поглиблення теоретичних пізнань про право, досвіду роботи з навчальною і науковою літературою, розвитку умінь і навичок орієнтування в складній системі чинного законодавства, здатності самостійного підбору нормативних правових актів до конкретної практичної ситуації; сприянню осмислення права як одного з найважливіших соціальних регуляторів суспільних відносин.

Формулювання цілей статті. Метою статті є формування базових знань права, які б дозволяли людині й громадянину і в першу чергу студенту опанувати інформацію про державу і право, захист прав, свобод та законних інтересів; закріпити базові теоретичні положення про право, які б дозволяли правильно орієнтуватися в різноманітті правовідносин, що супроводжують людину все життя; акцентувати увагу на розширенні параметрів порівняльного правознавства через єдине право розуміння та державознавство; наголосити на тому, що студент є учасником складних пошуків найбільш оптимальних форм і методів державно-правового будівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правознавство не тільки виявляє актуальні проблеми сучасного розвитку законодавства України, а й забезпечує залучення студента у проблематику науки про право і державу, в тому числі, вивчення студентами базисних теоретичних положень теорії права та держави,

що дозволяють правильно орієнтуватися в різноманітті форм і видів правовідносин, що виникають і супроводжують громадянина протягом життя, незалежно від обраної галузі трудової і соціальної діяльності. Разом з тим, тут ставиться завдання формування базових правових понять, необхідних для подальшого сприйняття правових дисциплін, високого рівня професійної правосвідомості, спрямованого на виховання студентів у дусі поваги конституційного ладу, захисту прав, свобод і охоронюваних законом інтересів громадян, суспільства, держави. Такий напрямок підготовки студентів має бути скерований і на прищеплювання навичок орієнтації у системі нормативних правових актів, самостійної роботи з навчальними посібниками, науковою літературою та матеріалами судової практики. Це допоможе сформувати у студентів основні загальнокультурні компетенції, спрямовані на оволодіння культурою мислення, здатністю логічно мислити, аналізувати, узагальнювати і оцінювати державно-правові та економіко-правові події та процеси.

Водночас, окремі розділи курсу «Правознавство» спрямовані «на основі діючого законодавства сприяти усвідомленню студентами того, що в центрі уваги повинна бути людина, як головна цінність суспільства, та виховати в людині гуманне, свідоме ставлення до питань особистої безпеки та безпеки оточуючих в усіх сферах відносин» (*Правові основи...*, 2012, с. 4).

Після переосмислення марксистсько-ленінської ідеології, на якій тривалий час ґрунтувалося громадське життя в Україні у складі СРСР, сьогодні ще чітко не визначені загальносоціальні цінності, спираючись на які можна було б розвиватися далі. На найвищому державному рівні з'явилося гасло про пошук загальнонаціональної ідеї, яка б консолідувала різні верстви населення. У такому контексті доцільне вказати на те, що у Конституції України вже декларується ідея про соціальне прагнення до побудови правової держави, а права і свободи людини проголошені вищою цінністю, проте ми сьогодні чомусь шукаємо ще якісь інші, нові об'єднуючі ідеї.

Якщо ми конституційно прийняли і проголосили ідеї правової держави, оголосили права і свободи людини вищою цінністю, то які ж ще нам потрібні ідеї і цінності для організації життя в сучасному соціумі? «Необхідно лише навчитися жити в умовах реального визнання і поваги прав і свобод людини. Якщо ж навчимося жити на основі цих цінностей, то благополуччя усіх не змусить довго чекати». Ключовим словом у цій конструкції є «навчитися». Саме

крізь освітні механізми підготовки сучасних фахівців різних спеціальностей можливим вбачається здійснення пропаганди правових ідей та цінностей, виховання навичок позитивної правової поведінки й опанування нормативно-правовими знаннями задля подальшого утворення фундаменту поваги до права і закону.

Яку державу ми хочемо з Вами побудувати, якими повинні бути закони, котрими все більше і більше стало визначатися наше повсякденне життя? Ці питання хвилюють нас не тільки з допитливості. Їх сьогодні треба знати для того, щоб ми всі могли з розумінням оцінити політичні процеси, а найголовніше, усвідомлено брати участь у цих процесах і, по можливості, позитивно на них впливати.

Не тільки ці аспекти відображаються в основах юриспруденції (правознавства), а й сутність в історично сформованих і функціонуючих у цей час держав. Такий сучасний шлях правової освіти показує соціальну необхідність держави та її законів, їхнє справжнє призначення. У ньому представлені основні концепції державно-правового будівництва, аналіз та узагальнення яких дозволяє зрозуміти феномен сучасної правової держави, про будівництво якої однозначно продекларувала Конституція України.

На нашу думку, сучасний студент, який навчається за спеціальністю педагогічного, економічного, психологічного або соціологічного профілю, зовсім не обов'язково повинен володіти глибокими юридичними або ще якимись спеціальними знаннями, щоб зрозуміти затребуваність і актуальність правової інформації в сучасних реаліях.

Правова держава не нездійсненна мрія, вона у переважній більшості своєї моделі вже функціонує в окремих зарубіжних країнах. Багато її принципів цілком можуть бути впроваджені і в наше повсякденне життя. Саме з метою реалізації ідеї пропаганди концепції правової держави, верховенства права в нашій практиці державного і правового будівництва ми і взяли за написання цієї статті.

Сучасного студента, як нам думається, ще чекає зустріч з вельми цікавою і в той же час найважливішою стороною життя громадянина – бути співзасновником ще несформованої правової держави, становлення її юриспруденції, усвідомленим учасником політичних подій, що розвиваються в напрямі встановлення принципів верховенства права і закону. Підтвердженням того, що сучасні студенти є свідками процесу формування нової юриспруденції в нашій державі, можна вважати і прийняття нових Кодексів, новел в цих кодексах та інших

осучаснених правил поведінки. Оскільки до недавнього часу пересічному українцю практичну уяву про суд присяжних можна було скласти лише із американських кінофільмів чи бестселерів, то тепер, коли кожен із нас гіпотетично може опинитись у списку присяжних, виникає здоровий інтерес, – а що власне являє собою суд присяжних, хто такі присяжні і чи справді вони зможуть вивести наші суди на якісно новий рівень відправлення правосуддя? (Пилипенко, 2012). Які знання необхідні сьогодні, щоб повноцінно здійснити почесний громадянський обов'язок присяжного? Тобто, знову виникають питання про знання і навчання.

Доречно згадати і про повноцінне набуття з 1 січня 2013 року чинності положень законодавства про безоплатну правову допомогу, що значно збільшить попит на правові послуги у суспільстві, а відтак, сформує умови для нових правничих форм діяльності, нових робочих місць у правничій сфері. Так, означеним Законом передбачено, що «Право на безоплатну правову допомогу – гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених цим Законом» (*Про безоплатну правову допомогу...*, 2011, ст. 3).

Для цього кожному, хто навчається в сучасному вищому навчальному закладі, на нашу думку, необхідно знати оптимальний мінімум правових категорій, конструкцій, правових механізмів, процедур і принципів. У наш час, коли ми вільно чи мимоволі є співучасниками досить важкого пошуку найбільш оптимальних форм державно-правового будівництва, ці знання просто необхідні.

Основи юриспруденції (правознавства) – якраз та дисципліна, яка має пряме відношення не тільки до підготовки професійних юристів, але і до вироблення знань про державу і право у сучасної людини і громадянина взагалі. До того ж, за етапами просування до загальної світової цивілізації, до якої прагне і Україна, стає очевидно, що не тільки юристи, які живуть і працюють в різних країнах, повинні добре розуміти один одного. Це зовсім не означає повної згоди у всьому, інакше не буде розвитку, переміщення наукових знань з однієї країни в іншу. Але ясно й інше: юриспруденція все більше і більше перетворюється (втім, так само, як і інші галузі наукових знань) в загальнолюдську цінність, яку берегти і

збагачувати повинні представники всіх країн світу. Тому було б добре значно розширити параметри порівняльного юридичного правознавства, охопити його дослідженнями всі сторони юриспруденції, зокрема, питання праворозуміння і державознавства. Здається, що розвиток юриспруденції у світі буде йти саме в плані розширення досліджень з пошуку її взаємоприйнятних аспектів.

На жаль, сучасні реалії викладання базових основ правознавства у вишах натикається на низку адміністративних консервативних за своїм духом настанов. В освітньому процесі молодь наполегливо відсторонюється від високих світоглядних цінностей, від пошуку сенсу життя та свого призначення, від поняття служіння ідеалам, від духовних запитів, від почуття совісті, обов'язку, відповідальності. Навчальні процеси та їхні формальні наслідки ставляться вище за виховні. З освітнього світу витісняються завдання духовно-морального становлення молодих людей. Перетворюються на порожній звук поняття благородства та великодушності, добра і краси, загального блага і духовної досконалості, любові та відданості, батьківщини та загальнолюдських цінностей. Через засоби масової інформації, через Інтернет, через стандартизацію змісту освіти, через хибні педагогічні приписи молоде покоління готується для егоїстичного життя, але не заради захисту і розвитку самого життя, вдосконалення свого духовно-морального світу і ствердження загального блага.

Такою ідеєю, що віджила свій вік, в нашій громадській і соціальній конструкції є педагогічний авторитаризм. Але і сьогодні у світі освіти панує інерційний авторитаризм. Це практика виховання та навчання, що склалася віками та базується на примусі та насильстві, на принципі «батога і пряника». Він закріплений наукою в педагогічній теорії, відображений у підручниках педагогіки та методичних посібниках. Він визнається офіційною педагогікою, на підставі якої розробляються: зміст і методи, підручники, аудиторні заняття і вся освітня система взагалі, зокрема, накази та інструкції органів влади та реформи, які ними здійснюються. Філософською основою авторитарної педагогічної свідомості є матеріалістичне сприйняття світу. Воно і диктує головне завдання: озброїти молоде покоління всього лише деяким формальним набором так званих «освітніх стандартів». У цьому й розуміється суть підготовки молодого покоління до життя. Вважається, що дитина, учень, студент за своєю природою протистоять намірам дорослих, учителів, викладачів які піклуються про них, а відтак педагогічною нормою стає

примушувати їх підкорятися волі своїх вихователів, вчителів, викладачів (*Про безоплатну правову допомогу...*, 2011).

Чи є вихід з такого стану перебування освіти в режимі авторитарно-менторської методи викладання і, зокрема, у правничій сфері? Так. Такі наопрацювання і світовий досвід сьогодні існують. Загальна тенденція застосування таких освітніх технологій може бути визначена як особистісно-орієтована. Серед «механізмів» означеної технології доцільно звернути увагу на тьюторську діяльність, рефлексійно-орієтоване викладання, індивідуальне планування навчання, практично-рольові форми аудиторних занять.

Тьютор – (англ. tutor) історично сформована особлива педагогічна позиція. Особа в освітньому процесі, яка забезпечує розробку індивідуальних освітніх програм учнів та студентів і супроводжує процес індивідуального освіти у школі, вузі, у системах додаткової і безперервної освіти (*Тьютор*, 2010). Він організовує умови для складання та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії учня. Він – особа, що веде індивідуальні або групові заняття із учнями, студентами, репетитор, наставник. В університетах тьютори – помічники викладача, здебільшого аспіранти або старші студенти. Функціональними завданнями тьютора можуть бути: збір загальної характеристики перспективних студентів, вивчення їх навчальних потреб, мети та інших подробиць; координація чисельності студентів, формування індивідуальних розкладів, процедурних вимог; встановлення контактів зі студентами до початку навчальної сесії; ідентифікація навчальних призначень і запитань та встановлення особистого зв'язку зі студентами; поточний документообіг у паперовій та електронній формах; підготовка простих навчальних матеріалів для доставки студентам, наприклад, моделі відповідей, копії виняткових робіт студентів (хрестоматійні добірки правових пам'яток, або чинного законодавства і офіційних чи доктринальних коментарів до нього, даних судової, процесуальної практики), загальні коментарі про отримані документи, розповсюджені помилки; обговорення з адміністрацією серйозних проблем, пов'язаних з роботами студентів на предмет плагіату; входження до складу екзаменаторів у залежності від відповідальності за курс; отримання підсумкових екзаменаційних матеріалів та відмітка їх у відповідній базі даних; виконання нотаток із серйозних та змістовних труднощів у студентів, спроба усунення їх разом з розробниками курсу; допомога, за необхідністю, у зміні засобів інформації.

Ще одна інструментальна складова, доцільна на шляху оновлення освітнього правничого процесу – рефлексія. На думку А. В. Хуторського, рефлексія – мислєдїяльність або чуттєво пережитий процес усвідомлення суб'єктом освіти своєї діяльності. Рефлексія допомагає студентам сформулювати одержувані результати, визначити цілі подальшої роботи, скоригувати свій освітній шлях. Вона в цьому випадку не тільки підсумок, а й стартова ланка для нової освітньої діяльності та постановки нових цілей.

Щодо індивідуального планування навчання, то тут значний внесок було, певною мірою, втілено завдяки запровадженню у вишах базових принципів Болонського процесу. Сьогодні навіть залікові книжки студентів багатьох ВНЗ України були замінені на індивідуальні навчальні плани, що передбачають і погодинне визначення за дисциплінами і розподіл останніх на обов'язкові та за вільним вибором, що є втіленням модульно-рейтингової системи оцінювання за шкалою ECTS у 100 балів. Однак, формальна сторона організації зовнішніх показників приєднання до Болонської Декларації ще не змінює внутрішню інерційність самого освітнього процесу. Як і раніше лекції з правничих дисциплін, і, зокрема, з «Правознавства» проходять у вигляді начиткування і надиктовування здобувачам програмного матеріалу. Звісно, що багато в чому якість залежить ще й від персоналії лектора. Проте, задля втілення ідеї персоналізації, індивідуального планування навчальної роботи студентів корисним вбачається переорієнтувати специфіку лекційної форми на проблемно-інтерактивну. Не можна вважати раціональним те, що більшість сучасних лекторів, виконуючи програмні настанови курсів, змушені озвучувати, повторювати, надиктовувати під конспектування запис в аудиторії узагальнені дефініції, що містяться в більшості рекомендованих Міністерством освіти і науки, молоді і спорту України видань. А ось орієнтація на персоніфіковане сприйняття матеріалу потребує вже проблемно-критичної постановки питань у лекції, з можливістю організації інтерактивної участі аудиторії студентів, які, в свою чергу, готуються до лекції (!), ознайомлюючись заздалегідь з тематикою, готуючи у бібліотеках і комп'ютерних класах, підключених до інформаційних мереж, відповідні добірки, критичні дослідницькі матеріали. Тоді їхня емпірична участь буде на зовсім іншому рівні (ніж на рівні пасивного слухача) сприяти засвоєнню дисциплінарного курсу.

Практично-рольові форми аудиторних занять, як метода і самостійний напрямок навчання існують вже досить давно, але не мають

широкого розповсюдження, у тому числі у правничій сфері викладання. Однак, сьогодні студентські презентації майбутньої професії корисні й актуальні задля деонтологічного опанування правознавчої сфери. Виступи в руслі «Я адвокат», «Я нотаріус», або «Україна демократична держава: pro і contra» (лат. – за і проти), безумовно, найбільше сприятимуть позитивному сприйняттю цінності правових знань студентами. Написання сценаріїв і проведення ділових ігор, на вподобу студентського міні-парламенту, що приймає новітній законопроект; проведення «судових засідань» за матеріалами реальних справ – усе це відображає саме те, що сьогодні ми називаємо сучасними формами правничої освіти та правової пропаганди у вишах доби інформаційного громадянського суспільства.

Висновки. Підсумовуючи цю роботу, вбачаємо за доцільне підкреслити: суспільно-об'єднуючою національною ідеєю українського народу може і повинно стати розуміння людини і громадянина, його демократичних прав і свобод, їх захисту як найважливішої цінності і мети розвитку громадянського суспільства. Необхідно навчитися жити в умовах реального визнання і поваги прав і свобод людини, задля благополуччя усіх; ключовим словом у цій конструкції є «навчитися».

На шляху формування сучасного інформаційного громадянського суспільства вища освіта, що поступово (як ми сподіваємось) стане ще доступнішою для більшості населення, обов'язково має передбачати, незалежно від напрямку спеціальності та спеціалізації, стабільно високий рівень правничої підготовки для подальшої якісної професійної адаптації та соціалізації фахівців.

Такою ідеєю, що віджила свій вік, у нашій громадській і соціальній конструкції є педагогічний авторитаризм. Але і сьогодні у галузі освіти панує інерційний авторитаризм. Це практика виховання та навчання, що склалася віками та базується на примусі й насильстві, на принципі «батога і пряника». Він закріплений наукою в педагогічній теорії, відображений у підручниках педагогіки та методичних посібниках.

Сьогодні вже існують методики виведення вищої освіти з режиму авторитарно-менторської методи викладання і, зокрема, у правничій сфері. Загальна тенденція застосування таких освітніх технологій може бути визначена як особистісно-орієтована. Серед «механізмів» означеної технології особливий інтерес являють: тьюторська діяльність, рефлексійно-орієтоване викладання, індивідуальне планування навчання, практично-рольові форми аудиторних занять.

Саме на вивчення корисності використання подібних технологій і методик правового навчання, на їх впровадження в освітню сферу

має бути сьогодні зосереджено науковий пошук фахівців-науковців задля повноцінної їх адаптації у навчальний процес.

Список використаних джерел

- Бачинин, В. А. (2000). *Морально-правовая философия*. Харьков: Консум. 208 с.
- Біленчук, П. Д., Гвоздецький, В. Д., & Сливка, С. С. (1999). *Філософія права: навчальний посібник*. Київ: Атіка. 208 с.
- Гаврилів, Н. (2009). Наставництво як вид професійної діяльності: генеза розвитку та становлення. *Педагогіка і психологія професійної освіти. Науковий журнал*, 5, 179–187.
- Конституція України. Основний Закон України*. (1996). Відомості Верховної Ради України (ВВР), № 30, ст. 141. 254к/96-вр.
- Пилипенко, В. (2012). *Суд присяжних: pro i contra для України*. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/02/17/6958959/>
- Правові основи безпеки життєдіяльності*. Навчально-методичний посібник. (2012). В. Д. Гапотій, О. Г. Мінкова (Уклад). Мелітополь: Вид-во МДПУ імені Богдана Хмельницького. 121 с.
- Про безоплатну правову допомогу. Закон України*. (2011). Відомості Верховної Ради України (ВВР), N 51, від 2 червня 2011 року N 3460-VI. – ст. 577.
- Тьютор* (2010). URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Тьютор>.
- The Mentoring Partnership of Southwestern Pennsylvania. Roles of a Mentor*. (2008). URL: www.mentoringpittsburgh.org/roles.htm. – 2008. – 12.12.

Відомості про авторів:

Гапотій Віктор Дмитрович
gapoty.viktor@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

Шевченко Савелій Олександрович

Запорізький окружний адміністративний суд
вулиця Сергія Синенка, 65-В,
Запоріжжя, Запорізька область, 69041, Україна

Сербасва Дар'я Олегівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
Наукове Містечко, вулиця, 59, Запоріжжя,
Запорізька обл., 69000, Україна

doi: 10.33842/22195203-2023-31-35-40

Матеріал надійшов до редакції 20. 10. 2023 р.
Прийнято до друку 10. 11. 2023 р.

References

- Bachynyn, V. A. (2000). *Moral and legal philosophy*. Kharkov: Consum. 208 p. [in Ukrainian]
- Bilenchuk, P. D., Gvozdetsky, V. D., & Slyvka, S. S. (1999). *Philosophy of law: basic guide*. Kiev: Atika. 208 p. [in Ukrainian]
- Gavryliv, N. (2009). Mentoring as a type of professional activity: development and formation. *Pedagogy and psychology of professional education. Science journal*, 5, 179–187. [in Ukrainian]
- Constitution of Ukraine. Basic Law of Ukraine. (1996). Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), No. 30, art. 141. 254k/96-вр. [in Ukrainian]
- Pylypenko, V. (2012). Trial by jury: pro i contra for Ukraine. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/02/17/6958959/> [in Ukrainian]
- Legal principles of life security. Basic methodological textbook. (2012). V. D. Hapotii, O. G. Minkova (Compiler). Melitopol: MSPU named after Bohdan Khmelnytsky. 121 p.
- About free legal assistance. Law of Ukraine. (2011). Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), No. 51, dated 2 June 2011, No. 3460-VI. - Art. 577. [in Ukrainian]
- Tutor (2010). URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Tutor>. [in Ukrainian]
- The Mentoring Partnership of Southwestern Pennsylvania. Roles of a Mentor. (2008). URL: www.mentoringpittsburgh.org/roles.htm. – 2008. – 12.12. [in English]

Information about the authors:

Hapotii Viktor Dmytrovych
gapoty.viktor@gmail.com

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientific Town, Street 59, Zaporizhzhia,
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

Shevchenko Savelii Oleksandrovykh

Zaporizhzhia District Administrative Court
65-V Serhiy Synenko Street, Zaporizhzhia
Zaporizhzhia region, 69041, Ukraine

Serbaieva Daria Olehivna

Bohdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University
Scientifik Town St., 59, Zaporizhzhia
Zaporizhzhia region, 69000, Ukraine

doi: 10.33842/22195203-2023-31-35-40

Received at the editorial office 20. 10. 2023.
Accepted for publishing 10. 11. 2023.